

το θέμα

Χρήσιμες γνωστές και άγνωστες
απόψεις του πατέρα της νεότερης ιατρικής
Ιπποκράτη και του Δημόκριτου

Φίλιππος Γραμματικός¹, Αριστείδης Διαμαντής²

¹Ομότιμος Καθηγητής ΑΠΘ

²Διδάκτωρ Ιατρικής, Αντιπλούαρχος Πολεμικού Ναυτικού,
Ναυτικό Νοσοκομείο Αθηνών

Περίληψη

Ο Ιπποκράτης μετά από προσεχτικές παρατηρήσεις περιέγραψε σε περισσότερα από 70 βιβλία πολλές ασθένειες και τη θεραπεία τους. Γεννήθηκε στην Αστυπάλαια της Κω το 460 π.Χ. και πέθανε έξω από τη Λάρισα σε ηλικία 104 ετών. Στην Κω υπάρχει ο «Ιπποκρατικός πλάτανος» που θεωρείται το αρχαιότερο δέντρο της Ευρώπης, ηλικίας 500 ετών με διάμετρο 15 μέτρα. Ο Ιπποκράτης έσωσε την Αθήνα από την πανώλη. Θεωρούσε τον Δημόκριτο δάσκαλό του και όταν εκλήθη να τον εξετάσει ιατρικώς δεν δέχθηκε χρήματα. Έλεγε: «Προσπαθήστε να βοηθήσετε ή τουλάχιστο να μην βλάψετε τους αρρώστους». Επίσης: «Οσοι είναι παχύτεροι εκ φύσεως αποθνήσκουν νωρίτερα από τους αδύνατους». Επίσης: «Στις πληγές υπάρχουν μιάσματα που αν εισέλθουν στον οργανισμό προκαλούν νόσο». Ο Ιπποκράτης χρησιμοποίησε εκχύλισμα του δέντρου «Σαλυκασία» ως Ασπιρίνη, περιέγραψε την επιληψία ως κληρονομική νόσο που εδράζει στον αντίθετο κροταφικό λοβό από την πλευρά στην οποία υπάρχουν κινητικές διαταραχές. Επίσης, δήλωνε ότι οι Έλληνες τρώνε ένα ή δύο γεύματα ημερησίως. Έλεγε: «Οι γιατροί

πρέπει να μετατρέπουν τη σοφία σε ιατρική και την ιατρική σε σοφία».

Μετά τον Ιπποκράτη η ιατρική από μείγμα

Εικόνα 1. Το άγαλμα του Ιπποκράτη που βρέθηκε στο Οντεόν της Κω (του 4ου π.Χ. αιώνα).

προλήψεων, μαγείας, θρησκευτικών δοξασιών και εμπειρικών θεραπειών που ασκούνταν από ιερείς-γιατρούς μετατράπηκε σε πραγματική επιστήμη.

Η Αστυπάλαια όπου γεννήθηκε ο Ιπποκράτης το 460 π.Χ. ήταν η αρχαία πρωτεύουσα της Κω. Η Κως είναι το 2ο μεγαλύτερο νησί των Δωδεκανήσων μετά τη Ρόδο. Η μητέρα του Ιπποκράτη ήταν απόγονος του Ηρακλή και ο πατέρας του Ασκληπιάδης ιατρός¹. Όπως γνωρίζουμε, ο Ηρακλής θεωρούνταν γενάρχης των Μακεδόνων, άρα μπορούμε να πούμε ότι ο Ιπποκράτης από τη μητέρα του και οι Μακεδόνες είχαν τον ίδιο γενάρχη. Ο Ιπποκράτης θεωρείται ότι δίδαξε και έγραψε τα βιβλία του κάτω από έναν μεγάλο πλάτανο του οποίου οι απόγονοι πλάτανοι βρίσκονται ακόμα στην ίδια θέση¹.

Ο Ιπποκράτης παρατήρησε ότι οι σιδηρουργοί προσβάλλονταν λιγότερο από άλλους πολύτερο από την επιδημία πανώλης που μετεδόθη στην αρχαία Αθήνα. Αυτό το συσχέτισε με την ευνοϊκή επίδραση της φωτιάς και της αυξημένης θερμοκρασίας και διέταξε το κάψιμο των νεκρών, γεγονός που σταμάτησε την επιδημία. Ως αμοιβή ο Περικλής του απένειμε χρυσό βραβείο, τον ανακήρυξε πολίτη των Αθηνών και οι Αθηναίοι έδωσαν στα παιδιά της Κω το προνόμιο να εκπαιδεύονται στην Αθήνα². Για τον ίδιο λόγο επετράπη στον Ιπποκράτη να μυηθεί στα Ελευσίνια μυστήρια, τιμή που δεν προσφέρθηκε ποτέ μέχρι τότε παρά μόνο στον Ηρακλή.

Ο Ιπποκράτης αρνήθηκε να γίνει προσωπικός γιατρός του βασιλιά της Περσίας διότι δεν ήθελε να συνεργαστεί με έναν βασιλιά που διακήρυξε πως ήταν εχθρός της Ελλάδος¹. Ο Ιπποκράτης βρέθηκε νεκρός στον δρόμο έξω από τη Λάρισα σε ηλικία 104 ετών¹.

Όταν ο Δημόκριτος μελετούσε στην εξοχή, έξω από την πόλη των Αβδήρων, την ανατομία και φυσιολογία των πουλιών και γελούσε από τις παρατηρήσεις του, οι Αβδηρίτες τον απεκάλεσαν γελασίνο, νόμισαν ότι τρελάθηκε και κάλεσαν τον Ιπποκράτη να τον εξετάσει. Ο Ιπποκράτης ήρθε από την Κω, δήλωσε πως ο Δημόκριτος ήταν δάσκαλός του, τον εξέτασε, τον βρήκε καλύτερα στην υγεία του από πολλούς άλλους Αβδηρίτες και αρνήθηκε να πληρωθεί². Ο Δημόκριτος πίστευε ότι υπάρχουν πολλαπλοί κόσμοι στον Ουρανό και ότι το σύμπαν είναι αθάνατο και άφθαρτο. Αποτελείται από άτομα που δεν διασπώνται

περαιτέρω. Τα άτομα δεν τα αισθανόμαστε αλλά λογικά υπάρχουν. Στο κέντρο των ατόμων υπάρχουν τα βαρέα και στην περιφέρεια τα ελαφρότερα σωματίδια. Παρόμοια άτομα προσέρχονται το ένα κοντά στο άλλο και λαμβάνουν διάφορα στρώματα λόγω βαρύτητας. Σήμερα γνωρίζουμε ότι ο Δημόκριτος περιέγραψε τα βαρέα πρωτόνια και νετρόνια του πυρήνα και τα ελαφρά ηλεκτρόνια. Επίσης, περιέγραψε τα κύτταρα των εν τω βάθει στιβάδων του σώματός μας που είναι βαρύτερα από τα επιπολής κύτταρα.

Ο Ιπποκράτης βασιζόταν στη δύναμη της φύσης και θεωρούσε τους ασθενείς του ως ενιαίο σύνολο φυσικών, πνευματικών και ψυχικών δυνάμεων¹. Συμφωνώντας με τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη πίστευε ότι η Ψυχή του ανθρώπου είναι ένα είδος ενέργειας που εκπέμπεται από το σώμα του.

Στο βιβλίο του «Οι Αφορισμοί», ο πρώτος αφορισμός γράφει: «Η ζωή είναι βραχεία, η επιστήμη μακρά, οι ευκαιρίες παρέρχονται, η πείρα μας μπορεί να είναι λανθασμένη και η κρίση μας δύσκολη. Ο ιατρός δεν πρέπει να είναι προετοιμασμένος να κάνει μόνο το σωστό... αλλά επίσης να κάνει τον ασθενή, τους συνοδούς και τους εξωτερικούς παράγοντες να συνεργαστούν μαζί του». Ένα τμήμα του γνωστού όρκου του Ιπποκράτη γραμμένο σε πάπυρο του τρίτου αιώνα μ.Χ. διατηρείται στη βιβλιοθήκη Wellcome του Λονδίνου⁴.

Σε διάλογο μεταξύ του Σωκράτη και του Κρίτωνα σχετικό με τον όρκο του Ιπποκράτη, ο Σωκράτης λέει⁵: «Στην Αγορά υπάρχουν γιατροί που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ζητώντας μεγάλα ποσά για αμοιβή. Διακηρύσσουν καλή θέληση και ταπεινοφροσύνη αλλά εγώ δεν έχω δει πιο μισάνθρωπη ομάδα ανθρώπων από τους ιατρούς». Και ρωτάει ο Σωκράτης: «Μήπως ο όρκος είναι αδύνατο να τηρηθεί από αδύναμους γιατρούς;» Ο Κρίτων απαντάει: «Δεν είναι έτσι. Ο Όμηρος και οι τραγωδοί μάς διδάσκουν ότι μόνο όσοι αγωνίζονται, θαυμάζονται ακόμα και αν αποτύχουν. Η ιπποκρατική τέχνη ποτέ δεν θα θεωρηθεί παρωχημένη, ενόσω αυτοί που την τηρούν προσπαθούν να είναι καλά εξασκημένοι και ενάρετοι».

Ο Ιπποκράτης δίδασκε να μην συμμετέχουμε ποτέ σε διαδικασίες ευθανασίας ή έκτρωσης. Στο βιβλίο του «Επί των Επιδημιών» (βιβλίο 1, παρένθεση 5), αναφέρει το αξίωμα: «...ως προς την

αρρώστια να την αντιμετωπίσετε με δύο τρόπους: Να κάνετε καλό και τουλάχιστο να μην βλάψετε»⁶.

Πολλές αρρώστιες περιγράφονταν από τον Ιπποκράτη, όπως θα περιγράφονταν από έναν σύγχρονο γιατρό. Για την οξεία ηπατίτιδα, στο βιβλίο του «Περί Νόσων» περιγράφει: «Ο οξύς ίκτερος επεκτείνεται γρήγορα... τα ούρα έχουν ερυθρό ίζημα... υψηλός πυρετός, ανησυχία και κνίδωση. Ο άρρωστος πεθαίνει σε τέσσερις με δέκα μέρες»⁷.

Για τον ασκίτη: «Συγκέντρωση υγρού... γύρω στην κοιλιά...»⁸. Για την οξεία χολαγγείτιδα: «Σκληρά και επώδυνα υποχόνδρια, ίκτερος... χολή στα ούρα... πυρετός... χολή στο αίμα»⁹. Στους «Αφορισμούς» (μέρος II), ο Ιπποκράτης έγραφε: «Όσοι είναι από τη φύση υπέρβαροι αποθνήσκουν νωρίτερα από τους αδύνατους»¹⁰.

Ο Ιπποκράτης ρωτήθηκε γιατί οι Σκυθές είχαν ανδρική ανικανότητα. Παρατήρησε ότι αυτό συνέβαινε στους πλούσιους γιατί είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν άλογα και να εφιππεύουν πολλές ώρες βλάπτοντας έτσι τα γεννητικά τους όργανα, σε αντίθεση με τους φτωχούς².

Για τη χειρουργική θεραπεία των τραυμάτων, στο βιβλίο του «Περί του Ιατρού» συμβούλευε: «Χρησιμοποιείτε καθαρά ρούχα ή καθαρά οθόνια – λέξη που και σήμερα χρησιμοποιούμε – ... παλαιό κρασί ως αντισηπτικό». Γνωρίζουμε ότι το παλαιό κρασί είναι πλουσιότερο σε αλκοόλη απ' ό,τι το πρόσφατο. Στα βιβλία του «Από τη Χειρουργική στην Κλινική» και «Για τον Κλινικό», έγραφε: «Τα νύχια του χειρουργού να κόβονται με ορισμένο τρόπο. Να υπάρχει σωστός φωτισμός από τη σωστή κατεύθυνση... εκπαιδευμένοι βοηθοί οι οποίοι όμως να εργάζονται σιωπηλά...»¹¹.

Ο Ιπποκράτης γνώριζε ότι στις πληγές υπάρχουν τα «Μιάσματα» που προκαλούν νόσο αν εισέλθουν στο αίμα μας. Τη λέξη αυτή χρησιμοποιούμε ακόμα και σήμερα στην Ελλάδα¹². Είκοσι τρεις αιώνες μετά, ο Pasteur θα περιγράψει με το μικροσκόπιο την ύπαρξη μικροβίων και θα δώσει σε αυτά την ελληνική λέξη που σημαίνει: «μικροί ζώντες οργανισμοί».

Ο Ιπποκράτης περιέγραψε την πληκτροδακτυλία στις καρδιοπάθειες και στον καρκίνο των πνευμόνων¹³. Για τη θεραπεία της αναιμίας συνιστούσε διάλυμα σιδήρου σε κρασί¹³.

Ως αναλγητικό, πρότεινε το εκχύλισμα των κλώνων ενός δέντρου που έμοιαζε με ακακία και

λεύκη και ονομαζόταν σαλυκασία. Το δέντρο αυτό ονομάζεται σήμερα σάλιξ ή ασπέν ή ιτιά. Μόνο το 1829 ο Leroux απεμόνωσε τη δραστική ουσία σαλικίνη. Το 1899 ο Felix Hoffman παρασκεύασε συνθετική ασπιρίνη που την ονόμασε έτσι από το όνομα του δέντρου ασπέν¹³.

Στην ψυχιατρική ο Ιπποκράτης προηγήθηκε του Freud στη διάγνωση της μελαγχολίας από την οποία έπασχε ο γιος του βασιλιά Περδίκα II της Μακεδονίας, η οποία οφειλόταν στην κρυφή αγάπη του γιου προς την ερωμένη του πατέρα του².

Ο Ιπποκράτης στο βιβλίο του «Περί της Ιερής Νόσου» περιέγραψε για πρώτη φορά την επιληψία όχι ως ιερή νόσο όπως θεωρούνταν μέχρι τότε, αλλά ως μία κληρονομούμενη νόσο του εγκεφάλου και πρόσθετε: «Μην τραυματίζετε τη θέση της επιληψίας στον εγκέφαλο – τον κροταφικό λοβό – διότι θα προκαλέσετε σπασμούς στην αντίθετη πλευρά»^{6,11}.

Επίσης, διακήρυξε ότι τα αισθήματα όλα έχουν μια θέση συγκεκριμένη στον εγκέφαλο και όχι στο διάφραγμα όπως ανέφερε προηγουμένως ο Όμηρος². Σύμφωνα με την άποψη αυτή του Ομήρου, το νεύρο του διαφράγματος εξακολουθεί να ονομάζεται φρενικό νεύρο. Σήμερα γνωρίζουμε ότι κατά την ανάντηψη μετά από αναισθησία, το πρώτο νεύρο που επαναλαμβάνει τη λειτουργία του είναι το πνευμονογαστρικό από το οποίο εκπορεύεται το φρενικό νεύρο, γεγονός που δείχνει τη σημασία του φρενικού νεύρου.

Σε περιπτώσεις εγκεφαλικών τραυμάτων, ο Ιπποκράτης συνιστούσε εγχείριση με άνοιγμα οπίγια στο κρανίο που έπρεπε να γίνει μέσα σε τρεις μέρες από το τραύμα για να αποφευχθεί η λοιμωξη⁶⁻¹¹. Στο βιβλίο του «Επί των Αρθρώσεων» ο Ιπποκράτης περιγράφει τη φυματική σπονδυλική στήλη η οποία αργότερα ονομάστηκε «Πόττειο κακό»¹¹.

Στο βιβλίο το: «Περί Αιμορροΐδων» θεραπεύει τις αιμορροΐδες με στυππικά υπόθετα ή με καυτηριασμό ή με εγχείρηση. Πρώτος χρησιμοποιήσε πρωκτοσκόπιο ή ευροσκόπιο που το ονόμασε «κατοπτρίδα»¹¹.

Σύμφωνα με τον Ιπποκράτη, οι Έλληνες λάμβαναν καθημερινά ένα ή το πολύ δύο γεύματα – μεσημέρι και βράδυ. Συνιστά οι συνήθειες αυτές να ακολουθούνται πιστά και να μην τρώει κανείς συχνότερα για να δώσει τον απαραίτητο χρόνο στην πέψη των τροφών¹⁴. Αυτή η συμβουλή δεν

ακολουθείται σήμερα και έτσι δεν μεταβολίζονται πλήρως οι τροφές που τρώμε, αλλά αποθηκεύονται σε λίπος. Επίσης, ο Ιπποκράτης συνιστούσε: «...ελαφρά άσκηση... περπάτημα... και να μην τρώμε μέχρι κορεσμού του στομάχου»⁶. Για να αυξήσουμε τη φυσική εσωτερική θερμοκρασία του σώματός μας και να προσαρμοστούμε στο ψύχος των χειμώνα, ο Ιπποκράτης συνιστούσε «να ψύχουμε το σώμα μας με δροσερά λουτρά ή με έκθεση στον αέρα για μακρό χρονικό διάστημα»¹⁵. Αυτό κάνουν σήμερα οι χειμερινοί κολυμβητές.

Στο βιβλίο του «Μολχικόν – Όργανα φθοράς» ο Ιπποκράτης χρησιμοποιεί τη λέξη «απόπτωση» για να δείξει τον θάνατο ενός ιστού, με τον αποχωρισμό και πτώση αθροίσματος κυττάρων του ιστού έξω από το σώμα¹⁷. Το 1972, ο Kerr JFP και οι συνεργάτες του επανέφεραν την ίδια λέξη «απόπτωση» που χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα¹⁸.

Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι ο Ιπποκράτης παρακολουθούσε και διδασκόταν από τη φύση και τη φυσιολογία του ανθρώπου. Ο Γαληνός μετά από 500 χρόνια έλεγε πως ο Ιπποκράτης, που τον αναγνώριζε ως τον μέγιστο γιατρό, θεωρούσε τη φύση ως: «Τον δάσκαλο όλων των δασκάλων»². Όπως έλεγε ο Δημόκριτος που ο Ιπποκράτης, όπως είπαμε, τον θεωρούσε δάσκαλό του: «Είναι καλύτερο το να σκεφτόμαστε πολύ, παρά να μαθαίνουμε πολλά».

Σε άλλο βιβλίο του, ο Ιπποκράτης δηλώνει ότι, όταν ένας ιατρός είναι ταυτόχρονα και φιλόσοφος, γίνεται ισόθεος. Μεταξύ θεού και ισόθεου ιατρού η διαφορά δεν είναι μεγάλη, λέει. Επίσης: «Ο ιατρός πρέπει να μετατρέψει ή να εισαγάγει τη σοφία στην ιατρική και την ιατρική στη σοφία»^{6,15}.

Εάν οι συγγραφείς αυτού του άρθρου ήθελαν να διαλέξουν τον καλύτερο αφορισμό του

Ιπποκράτη θα διάλεγαν τον τελευταίο παραπάνω αφορισμό αφού, αν όλοι οι ιατροί και όλοι οι επιστήμονες συμπεριφέρονταν με σοφία, θα είχαμε έναν πολύ καλύτερο κόσμο.

(Το άρθρο αυτό μεταφράστηκε από το Hell J Nucl Med 2008; 11: 2-4 και τροποποιήθηκε ελαφρά.)

Βιβλιογραφία

1. Sakula A. In search of Hippocrates: a visit to Kos. *J Roy Soc Med* 1984; 77: 682-689.
2. Marinatos SN. The medical and human genius of Hippocrates. In: "The Origins of Medicine in Greece" Tsakonas P. ed. Christos Christou Publ. Athens 1968: 33-42.
3. Natrop P. Forschungen zur Geschichte des Ezkentnisproblems. Marmburg. 1884: 164-208.
4. The great Hippocrates complete works. Carolus Gottlob Kuhn ed, Lipsiae, 1825-1827. Vol II *About Diseases*, the third. p. 301-303.
5. The great Hippocrates complete works. Carolus Gottlob Kuhn ed, Lipsiae, 1825-1827. Vol II. *About Sufferings*, p. 393, 399, 400 & 407.
6. The great Hippocrates complete works. Carolus Gottlob Kuhn ed, Lipsiae, 1825-1827. Vol II *About Diseases*, the second, p. 246 & 249.
7. Markel H. I swear by Apollo. On taking the Hippocratic Oath. *N Engl J Med* 2004; 350 (20): 2026-2029.
8. York GK. Is Hippocrates obsolete? *J Roy Soc Med*, 1998; 91: 164-166.
9. Marketos S. Hippocrates hygienic dialogue. Kathimerini newspaper, Athens, 2000; Sept 17, p. 37.
10. Littré E. Œuvres complètes d'Hippocrate. Paris, 1839. *The Aphorisms*, part second. In: Calogirou D. The Asclepion of Kos, Hippocrates and coronary heart disease. *Helleniki Iatriki* 1978; 47: 355-358.
11. Stamatiadis EK. Surgery in Greece in the golden age. In: "The Origins of Medicine in Greece", Tsakonas P. ed. Christos Christou Publ. Athens 1968: 79-83.
12. Hippocrates, son of Heraclides the Coan. In: *Works of Hippocrates*. Sioras N. ed. Engl edn. Diachronic publ, Inc, Athens & Eraston III. 1998; p. 13.
13. Karalis D. Angiopathies aspirin and Hippocrates. In: Vima, newspaper, Athens, 1993; May 9, p. A54.
14. *Works of Hippocrates. On Ancient Medicine*, paragraph (10) Sioras N. ed. Engl edn. Diachronic publ, Inc, Athens & Eraston III. 1998: p. 110-113.
15. *Works of Hippocrates. On Ancient Medicine*, paragraph (16) Sioras N. ed. Engl edn. Diachronic publ, Inc, Athens & Eraston III. 1998: p. 133-135.
16. *Works of Hippocrates. Decorum paragraph (4)*. Nadia Sioras ed. Engl edn Diachronic publ, Inc, Athens, Hellas. Publ Inc Eraston III 1998; p. 209.

“Οπου φάρμακα πολλὰ καὶ ιατροὶ πολλοί, ἐνταῦθα καὶ νόσοι πλεῖστοι

‘Οπου υπάρχουν φάρμακα και γιατροί πολλοί, εκεί υπάρχουν και αρρώστιες πολλές

Ξενοφών